

УДК 343.98:343.148 (09)

В. В. Юсупов
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, докторант

Національна академія внутрішніх справ

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Розкрито розвиток судово-експертних установ Міністерства юстиції та експертно-криміналістичних підрозділів Міністерства внутрішніх справ у другій половині ХХ століття як основних суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні. Показано координацію та управління криміналістичними установами, їх структуру у різні часи, види експертних досліджень. Встановлено, що хронологічними межами етапів розвитку криміналістичних установ в Україні були 1962–1963 та 1995–1998 роки.

Зародження спеціальних знань при розслідуванні злочинів та загальний розвиток криміналістичних установ висвітлені у низці публікацій. Водночас, історія розвитку криміналістичних установ в Україні недостатньо досліджена у наукових джерелах. Окремі аспекти становлення експертних закладів органів внутрішніх справ та системи юстиції Росії і України розглядали: Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. П. Красюк, І. Ф. Крилов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, Г. А. Матусовський, А. І. Миронов, П. П. Михайленко, Р. С. Мулукаєв, В. С. Печніков, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, С. І. Тихенко, В. М. Чисніков, В. Ю. Шепітько, І. М. Якимов, О. Н. Ярмиш та ін. Однак, комплекс питань щодо нормативного регулювання судово-експертної діяльності, створення, розвитку та реформування органів боротьби із кримінальною злочинністю та діяльності криміналістичних установ в Україні у другій половині ХХ ст. фрагментарно розкрито у працях науковців. Спроба всебічно дослідити ці питання є *метою даної статті*.

До криміналістичних установ України другої половини ХХ ст. відносяться судово-експертні установи Міністерства юстиції та експертно-криміналістичні підрозділи Міністерства внутрішніх справ (МВС). Експертні заклад функціонували у Міністерстві охорони здоров'я, Міністерстві оборони, Службі безпеки України та деяких інших відомствах. Водночас, переважна більшість експертиз у кримінальних і цивільних справах виконувалася саме експертами системи юстиції і органів внутрішніх справ.

Розвиток криміналістичних установ України до проголошення нею незалежності, в основному, повторював відповідні процеси, що відбувалися з таким ж установами Радянського Союзу. Експертні підрозділи органів внутрішніх справ в СРСР називалися науково-технічними, згодом — оператив-

но-технічними, експертно-криміналістичними. Після 24 серпня 1991 р. органи боротьби зі злочинністю, в тому числі експертні заклади, почали перебувати й розвиватися власним шляхом. Нині в Україні плідно функціонують судово-експертні установи Міністерства юстиції та Експертна служба МВС, які у статті найменовано криміналістичними установами.

На початку другої половини ХХ ст. координацію роботи науково-технічних підрозділів в Українській РСР здійснював Науково-технічний відділ МВС Української РСР та Науково-дослідний інститут криміналістики Головного управління міліції СРСР; а криміналістичними установами системи юстиції в Україні опікувалося республіканське Міністерство юстиції та Всесоюзний науково-дослідний інститут судових експертиз.

З 1944 р. плідно функціонували відновлені після Другої світової війни Київський, Харківський та Одеський науково-дослідні інститути судових експертиз. Експертно-криміналістичні підрозділи органів внутрішніх справ на початку 1950-х років представлені науково-технічними відділеннями та групами. У подальшому склалася така структура науково-технічних апаратів: 1) науково-технічний відділ в МВС Української РСР; 2) науково-технічні відділи, відділення, науково-технічні групи в Управліннях міліції областей; 3) науково-технічні (криміналістичні) лабораторії міських і районних відділів міліції.

У 1960-х роках на виклики зростаючій кількості автотransпортних злочинів в системі Міністерства юстиції СРСР створюються окремі відділи автотехнічних експертиз [1, с. 245]. Ці ж відділи створюються й в українських судово-експертних закладах. У 1974 р. для експертизи транспортних засобів після дорожньо-транспортних пригод створено міліцейську автотехнічну лабораторію у Вінницькій області, яка стала першою такою в системі криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ Української РСР.

Розвиток хімічних досліджень у системі науково-технічних підрозділів органів внутрішніх справ обумовив відкриття у 1964 р. хімічної лабораторії з дослідження харчових і продовольчих продуктів в м. Харків. Харківські експерти були піонерами цього напрямку досліджень в органах внутрішніх справ СРСР. Незважаючи на надзвичайну актуальність досліджень продуктів харчування, початок їх широкого впровадження у Російській Федерації та інших республіках Радянського Союзу розпочато лише наприкінці 1960-х років [2, с. 247–248].

У 1960 р. в Українській РСР були прийняті важливі для судово-експертної діяльності — Кримінальний кодекс, Кримінально-процесуальний кодекс та Закон «Про судоустрій Української РСР».

У КПК Української РСР 1960 р. вперше отримав регламентацію інститут спеціалістів. Так, ст. 191 «Порядок проведення огляду» дозволяла слідчому запросити для участі в огляді спеціалістів, не заінтересованих в результатах справи. Новий КПК містив низку норм щодо використання спеціальних знань у кримінальному процесі.

Українське законодавство 1960-х років істотно розширювало коло питань, для вирішення яких стало можливим застосовувати спеціальні знання, призначаючи експертизи. Це сприяло активізації роботи з удосконалення науково-технічних засобів, методик проведення судових експертиз.

У березні 1962 р. вступило в силу нове Положення про науково-дослідні установи судової експертизи Міністерства юстиції Української РСР, відповідно до якого запроваджувалася нова структура інститутів [3, с. 171]. Наказом МВС у квітні 1963 р. затверджено нове Положення про науково-технічні апарати [2, с. 215].

Отже, з 1962–1963 років розпочався новий етап у розвитку криміналістичних установ УРСР, що полягав в оновленні їх функцій і структури.

У цей час починає формуватися науково-експертна школа інститутів судових експертиз Міністерства юстиції [4, с. 524]. В криміналістичних установах активно проводилася науково-дослідна робота, що формувало наукові основи різних видів експертиз і методик їх проведення. В Україні головний внесок у цьому напрямі належав Л. Ю. Ароцкеру, З. М. Соколовському, В. Г. Грузковій, М. В. Скорику, Б. Н. Єрмоленку, Є. М. Світлакову, М. Я. Сегаю, М. С. Брайніну, Т. Ф. Шарковій, М. М. Зюскіну, В. Є. Бергеру, Б. Р. Киричинському, І. Я. Фрідману [5, с. 39].

Основними видами судової експертизи, які проводяться у криміналістичних установах, були: криміналістичні експертизи (дактилоскопічна, почеркознавча, авторознавча, балістична, технічна експертиза документів, трасологічна, фототехнічна і портретна), експертиза матеріалів, речовин та виробів, товарознавча експертиза. Так, у 1965 р. у Харківському НДІСЕ досліджувалися такі об'єкти: почеркознавчі (47 %), техніко-криміналістичні (36 %), біологічні (4,4 %), хімічні (3,5 %), дактилоскопічні (3,5 %), трасологічні (2,9 %), балістичні (2,7 %) [6, с. 57].

Поступово збільшується навантаження на криміналістичні установи щодо проведення експертиз. Зокрема, Одеська науково-дослідна лабораторія судових експертиз у 1956 р. виконала експертизи, кількість яких на 141 % була більшою, ніж у 1946 р., в 1966 р. — на 229 % [7, с. 67]. Протягом 1962 р. до Київського НДІСЕ надійшло 2166 експертиз, виконано — 2095; а у 1970 р. — надійшло 3318, виконано — 3283 [8, с. 190, 196, 199]. Середній відсоток виконання судових експертиз Київським НДІСЕ з 1962 до 1970 років становив — 97,5 %.

Якщо у 1949 р. експерти-криміналісти органів міліції України виконали 4998 криміналістичних досліджень, то в 1953 р. кількість виконаних експертиз становила 5018 [2, с. 167].

Влітку 1970 р. науково-технічні апарати органів внутрішніх справ було об'єднано з підрозділами оперативної техніки і зв'язку. На центральному рівні утворюється Оперативно-технічне управління МВС Української РСР. На обласному, міському, районному рівнях утворюються оперативно-технічні відділи, відділення, оперативно-технічні лабораторії. Науково-технічні апа-

рати втрачають самостійність і стають складовими оперативно-технічних підрозділів. Вони стали принципово новими в системі органів внутрішніх справ. До їх обов'язків, окрім проведення експертиз, виїздів на огляди місця події, участі у проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, додалося: встановлення телефонного і радіозв'язку, обслуговування мереж та відповідний ремонт; постачання органів внутрішніх справ оперативною технікою, навчання користування нею, профілактичний ремонт та ін. [9, с. 62]. Здійснена реорганізація мала в цілому негативні наслідки для діяльності експертів-криміналістів. Вона здійснила формальну уніфікацію структури служб і підрозділів міліції на всіх рівнях. Про її недоцільність свідчили серйозні проблеми, що на той час вже накопичилися в діяльності криміналістичних підрозділів міліції Російської Федерації за попередній шестирічний період їх перебування у складі оперативно-технічних апаратів [2, с. 300].

У 1979 р. утворилося самостійне Експертно-криміналістичне управління МВС СРСР, у 1981 р. — Експертно-криміналістичне управління МВС Української РСР. Організація самостійної експертно-криміналістичної служби створювала передумови для покращення використання наукових методів і технічних засобів у боротьбі зі злочинністю, сприяла поширенню криміналістичних знань в експертній діяльності органів внутрішніх справ.

Незважаючи на постійні зміни організаційної структури МВС, у 1982 р. працівники експертно-криміналістичних підрозділів взяли участь у проведенні 49 111 оперативно-розшукових заходів, виконали 6822 дослідження, що сприяло встановленню 13 178 осіб, причетних до вчинення злочинів. З використанням дактилоскопічних картотек було розкрито 2158 злочинів, встановлено особи 2117 злочинців. У 1982 р. експерти органів внутрішніх справ виконали 25 724 експертизи [2, с. 417].

Криміналістичні установи проводили всі види криміналістичних, судово-хімічних, судово-біологічних, автотехнічних експертиз, їх працівники часто виступали в ролі спеціалістів при проведенні слідчих дій.

У середині 1980-х років у практику діяльності експертно-криміналістичних підрозділів починають упроваджуватися одорологічні дослідження. Ідея використання запахів слідів людини для вирішення ідентифікаційних завдань належить професору А. І. Вінбергу, під керівництвом якого ще у 1964 р. було розроблено методіку проведення одорологічної експертизи. У Радянському Союзі перша лабораторія криміналістичної одорології була відкрита наприкінці 1976 р. в системі МВС Латвійської РСР. Організатором першої одорологічної лабораторії в системі органів внутрішніх справ був Г. М. Комарецький, який працював на посаді старшого експерта в Управлінні міліції Житомирської області. У 1986 р. створена і почала функціонувати одорологічна лабораторія Управління міліції Вінницької області. За допомогою вилучених з місць подій запахів слідів тільки за три місяці 1986 р. було розкрито 6 крадіжок з магазинів і квартир громадян, вчинених на території області [2, с. 463].

У 1980-х роках у Київському НДІСЕ було розроблено і впроваджено в експертну практику лазерні методи дослідження, а також методика нового виду судової експертизи — відеофонографічної. Вже у 1989 р. в інституті створено лабораторію лазерних методів дослідження речових доказів, яка згодом перетворилася на лабораторію судової фоноскопії і лазерних досліджень. Методика використання лазерів у судових експертизах викладена у книзі «Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах» [10].

У 1988 р. експертами органів внутрішніх справ виконано 52 683 експертизи. Із загальної кількості виконаних експертиз 29 030 становили дактилоскопічні, 7854 — трасологічні, 4370 — почерку і документів, 1502 — балістичні, 2504 — холодної зброї, 6045 — фізико-хімічних, 74 — біологічних, 1172 — автотехнічних [2, с. 450].

Після розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності система експертних установ зазнала певних труднощів у своїй діяльності — низький рівень фінансування з державного бюджету, організаційні, нормативно-правові проблеми та ін. Міністерство юстиції України доклало чимало зусиль, щоб не лише зберегти українські криміналістичні установи та забезпечити їх фінансування, а й розширити мережу таких установ, збільшити їх фінансування. Починаючи з 1991 р., Міністерство юстиції спрямовує і координує діяльність криміналістичних установ, які належать до сфери його управління та підпорядкованих іншим центральним органам виконавчої влади, у тому числі й МВС.

Станом на початок 1991 р. експертно-криміналістична служба МВС України складалася з Експертно-криміналістичного управління, 26 експертно-криміналістичних відділів обласних управлінь міліції областей і м. Києва, трьох експертно-криміналістичних відділів міських управлінь міліції, 38 відділень міських відділів міліції і 477 експертно-криміналістичних лабораторій районних відділів міліції [2, с. 495].

У 1992 р. створено Криміналістичний центр. Його працівники обслуговували всю територію держави, у складі слідчо-оперативних груп брали участь у розкритті тяжких і резонансних злочинів, виконували найбільш складні експертні дослідження. У центрі створено республіканські криміналістичні обліки, зокрема кулегільзотеки, колекції підроблених грошей, слідів рук, злому, взуття та ін. [11, с. 35].

Криміналістичні установи системи юстиції здійснювали такі експертизи: 1) усі види криміналістичних; 2) економічні; 3) товарознавчі; 4) технічні (пожежно-технічні, автотехнічні, будівельні); 5) технологічні; 6) експертизи матеріалів, речовин і виробів, зокрема наркотичних речовин, металів та сплавів, фарб і лаків, пально-мастильних матеріалів; 7) фармацевтичні та фармакологічні; 8) харчових продуктів; 9) ґрунтознавчі та судово-біологічні — тільки об'єктів рослинного (листя, стебел, кори, плодів, насіння) і синтетичного походження; тваринного походження (пір'я, вовни, луски); продукти переробки рослинних та тваринних матеріалів; продукти життєдіяльності (меду, смоли); 10) психологічні [5, с. 41].

Експертно-криміналістичні підрозділи МВС України здійснювали всі види криміналістичних експертиз, а також деякі інші види судових експертиз, характерних для експертних установ Міністерства юстиції України. До складу базової криміналістичної лабораторії органу внутрішніх справ входили: група дослідження матеріалів, речовин і виробів; лабораторія біологічних досліджень; лабораторія пожежно-технічних досліджень; група автотехнічних досліджень; лабораторія вибухотехнічних досліджень; лабораторія дослідження харчових продуктів.

25 лютого 1994 р. приймається основний нормативний документ у галузі судово-експертної діяльності — Закон України «Про судову експертизу». У 1995 р. для забезпечення потреб у судових експертизах у західному та східному регіоні України створено Львівський та Донецький науково-дослідні інститути судових експертиз.

Після прийняття нового закону про судову експертизу, у 1995 р. в роботі українських судово-експертних установ Міністерства юстиції відбулися суттєві зміни, що свідчить про новий етап у розвитку цих криміналістичних закладів.

З 1994 р. у всіх обласних управліннях міліції створюються фоноскопічні лабораторії. Початок впровадження фоноскопічних досліджень було зумовлено поширенням надходження до органів внутрішніх справ анонімних повідомлень про закладення вибухових пристроїв у приміщення та транспортні засоби, які в окремих випадках підтверджувалися.

Відповідно до потреб практики розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, у 1995 р. при експертно-криміналістичних установах створено вибухотехнічні служби. На вибухотехнічні підрозділи органів внутрішніх справ покладено завдання: пошук, обстеження, транспортування, знешкодження та знищення вибухових речовин і вибухових пристроїв; техніко-криміналістичне забезпечення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, пов'язаних з вилученням з незаконного обігу вибухових речовин та вибухових пристроїв; участь експертів-вибухотехніків як спеціалістів в огляді місць подій, пов'язаних з вибухами і загрозами вибухів, фіксація й вилучення речових доказів; проведення судових вибухотехнічних експертиз зарядів вибухових речовин, вибухових пристроїв і залишків вибухових пристроїв. У 1995 р. співробітники вибухотехнічних підрозділів здійснили 430 оглядів місць подій за фактом вибуху або повідомлення про загрозу вибуху, знешкодили 124 саморобних вибухових пристроїв, 7054 одиниць боеприпасів, провели 635 вибухотехнічних експертиз і 429 досліджень [2, с. 546].

У 1998 р. створено центральний орган у системі експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ — Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. Створення Державного криміналістичного центру поклало початок послідовним якісним перетворенням, результатом яких стала побудова чіткої системи техніко-криміналістичного і судово-експертного забезпечення діяльності органів внутрішніх

справ із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень [12, с. 5]. У 2000 р. утворено Експертну службу МВС України як систему експертних підрозділів, до якої увійшли: Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри в областях і на транспорті.

У 2002 р. в системі Міністерства юстиції України функціонували сім науково-дослідних інститутів судових експертиз: Дніпропетровський, Донецький, Київський, Кримський, Львівський, Одеський, Харківський і дванадцять їх відділень: Вінницьке, Волинське, Кіровоградське, Луганське, Миколаївське, Полтавське, Севастопольське, Сумське, Тернопільське, Херсонське, Черкаське, Чернігівське.

Із набуттям Україною незалежності розпочалося оновлення нормативно-правової бази щодо здійснення судово-експертної діяльності. Приймається Закон «Про судову експертизу», затверджується Положення про державний реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян, Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестації судових експертів, Положення про кваліфікаційні класи судових експертів. Наказами МВС України приймаються нові Положення про діяльність експертно-криміналістичних підрозділів, Положення про експертно-кваліфікаційну комісію МВС України, Положення про Реєстр атестованих експертів Експертної служби МВС України та ін. Експертна служба організовує роботу експертно-кваліфікаційної комісії МВС щодо надання особам кваліфікації судового експерта та дозволу на проведення експертиз, досліджень, вибухотехнічних робіт.

Для ефективного здійснення судово-експертної діяльності вагомим досягненням стало затвердження у 1998 р. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень.

Удосконалюється й науково-методичне забезпечення судової експертизи: у 1994 р. при Міністерстві юстиції України створено Координаційну раду з проблем судової експертизи; у 2000 р. — Науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи. З 1998 р. функцію науково-методичного центру експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ здійснював Державний експертно-криміналістичний науково-дослідний центр, безпосередньо підпорядкований Міністру внутрішніх справ України. У подальшому в головній міліцейській установі створено Координаційно-методичну раду для вдосконалення організації, підвищення ефективності та якості науково-експертної, нормативно-методичної діяльності, впровадження нових видів судових експертних, збільшення обсягів і видів експертних досліджень.

В українських криміналістичних установах з самого початку їх заснування працювали відомі вчені та фахівці, які не лише проводили експертизи, але й розроблювали нові методи і методики дослідження речових доказів, виходячи з потреб слідчої практики. Молоді фахівці поєднували експертну

роботу з проведенням науково-дослідних робіт, в результаті чого готували та успішно захищали кандидатські та докторські дисертації. Наприклад, до таких працівників Київського НДІСЕ належать: кандидат юридичних та технічних наук М. М. Зюскін, кандидат юридичних наук Б. Р. Киричинський, кандидат біологічних наук Т. Г. Бордонос, кандидат хімічних наук Т. Г. Барабаш, кандидат юридичних наук О. Ю. Брайчевська та ін. У Харківському НДІСЕ професори М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, М. В. Салтевський підготували багато експертів — кандидатів наук з числа молодих фахівців інституту. Директор Одеської науково-дослідної лабораторії Т. Ф. Шаркова у 1958 р. захистила кандидатську дисертацію з юридичних наук.

Працівники криміналістичних установ захищали дисертації, у яких викладали основні положення власних науково-дослідних досліджень у галузі криміналістики та судової експертизи. У другій половині ХХ ст. на рівні докторських дисертацій їх наукові роботи присвячувалися таким важливим у боротьбі зі злочинністю питанням: теорії і методиці ідентифікації (М. Я. Сегай, 1971), основам трасологічної ідентифікації (Г. Л. Грановський, 1968), групіфікації об'єктів в судовій експертизі (М. В. Салтевський, 1969); криміналістичних методів у судовому розгляді (Л. Ю. Ароцкер, 1965); використання спеціальних знань при встановленні причинного зв'язку (З. М. Соколовський, 1968); природи, структури та оптимізації використання криміналістичних знань (Н. І. Клименко, 1994); методики дослідження документів (В. К. Лисиченко, 1974); судово-експертної профілактики (І. Я. Фрідман, 1974).

Фахівці-експерти своїми працями сформували основи методології судової ідентифікації та внесли вклад у розвиток судової експертології як науки про закономірності й методологію формування судових експертиз.

Експерти-криміналісти перші в Україні беруться за впровадження в експертну практику методу молекулярно-генетичної ідентифікації. Успіх у цій роботі забезпечується завдяки ініціативі та наполегливості Н. М. Дяченко. У 1993 р. керівництво МВС України прийняло рішення щодо створення лабораторії молекулярно-генетичної експертизи [13]. За перші два роки роботи лабораторії ДНК-аналізу (1994–1995 рр.) було виконано понад 60 експертиз і досліджено більше 300 об'єктів [2, с. 524].

Після набуття Україною незалежності збільшується кількість наукових заходів, що ініціюють та проводять криміналістичні установи, це, у свою чергу, забезпечує подальше поширення криміналістичних знань серед працівників низки правоохоронних органів і суддів, які брали участь в конференціях, семінарах, засіданнях «круглих столів», тощо.

Значну роль у поширенні криміналістичних знань у другій половині ХХ ст. та у подальшому, відіграли періодичні видання, засновані українськими криміналістичними установами, а саме: «Криминалистика и судебная экспертиза», «Криміналіст», «Экспертная практика», «Практика криминалистической экспертизы Харьковського науково-дослідницького інституту судової експертизи», «Теорія та практика судової експертизи і криміналіс-

тики», «Криміналістичний вісник», а також збірники конференцій, засідань «круглих столів», тощо.

З набуттям незалежності мережа експертних установ в Україні почала оснащуватися новим мікроскопічним і фотографічним обладнанням, створюються спеціальні прилади для криміналістичних досліджень, виникають нові види експертних досліджень: ДНК-аналіз, експертиза голографічних захисних елементів та їх друкарських форм, мистецтвознавча, фотопортретна, одорологічна, комп'ютерно-технічна, вибухотехнічна, ентомологічна експертиза, лінгвістична експертиза усного мовлення, експертиза телекомунікаційних систем та засобів, судово-акустичні експертизи та ін.

Вперше в системі судово-експертних установ за результатами науково-дослідної роботи встановлюється час заселення трупу комахами з метою визначення моменту настання смерті (ентомологічна експертиза). Таких експертиз у Харківському НДІСЕ у 1992 р. проведено понад 30 [14, с. 43–44]. У 2000 р. вперше в Україні працівниками цього інституту розроблені методичні основи експертизи стану доріг, дорожніх умов на місці дорожньо-транспортних пригод, які впроваджено в експертну практику. При цьому встановлювалася відповідність техніко-експлуатаційних показників доріг нормативним параметрам, визначалися геометричні показники доріг та їх елементів.

Таким чином, підводячи підсумки викладеного матеріалу, зазначимо, що у другій половині ХХ ст. хронологічними межами етапів розвитку українських криміналістичних установ були 1962–1963 та 1995–1998 роки. У 1962 р. відповідно до прийнятого КПК Української РСР, оновлених Положень про криміналістичні установи, інших законодавчих та підзаконних актів по новому регулюється судово-експертна діяльність. У 1995 р. після прийняття Закону України «Про судову експертизу» затверджується структура криміналістичних установ України, проведення судових експертиз набуває нових форм й організаційних основ, які існують на сучасному етапі, створюються головні експертно-координаційні органи.

Особливістю розвитку експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ України у другій половині ХХ ст. був їх нерозривний зв'язок і залежність від організаційно-структурних змін системи МВС. У зв'язку з численними реформами та організаційно-штатними заходами експертно-криміналістичні підрозділи часто змінювали структуру, чисельність, підпорядкування, об'єднувалися з іншими підрозділами органів внутрішніх справ, виконували не притаманні для них функції. Ми вважаємо, що такі зміни негативно впливали на розвиток експертно-криміналістичної діяльності органів внутрішніх справ України, гальмували її.

Система криміналістичних установ України, яка склалася наприкінці ХХ ст., повною мірою відповідає розвитку судової експертизи і криміналістики й ефективному впровадженню науково-технічних методів та засобів в експертну діяльність. Тепер криміналістичні установи забезпечують техніко-криміналістичне супроводження слідчих (розшукових) дій, у першу чергу,

огляду місця події, виконання експертиз і досліджень, застосовують науково-технічні засоби у діяльності з розкриття та запобігання злочинам, ведуть криміналістичні обліки.

Перелік посилань

1. *Иценко А. В.* Летопись криминалистики: даты, факты, имена. Киев, 2016. 384 с.
2. *Печніков В. С.* Є така служба... : в 2 т.; під ред. І. П. Красюка. Київ, 2011. Т. 1. Ч. 1. 585 с.
3. *Белкин Р. С.* История отечественной криминалистики. Москва, 1999. 496 с.
4. *Бондарь М. Е.* Формирование научно-экспертной школы Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз // Криминалістика і судова експертиза. Киев, 2014. Вып. 59. С. 521–529.
5. *Клименко Н. І.* Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2007. 528 с.
6. *Колмаков В. П.* Харьковский научно-исследовательский институт судебной экспертизы на службе социалистического правосудия // Криминалістика і судова експертиза: респ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. Киев, 1967. Вып. 4. С. 50–61.
7. *Шаркова Т. Ф.* Работа Одесской научно-исследовательской лаборатории судебной экспертизы за 50 лет // Криминалістика і судова експертиза. Киев, 1967. Вып. 4. С. 62–67.
8. *Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Федчишина В. В.* Славетні сторінки історії: до 100-літнього ювілею КНДІСЕ. Київ, 2013. 288 с.
9. *Миронов А. И.* Возникновение и развитие криминалистических подразделений в органах внутренних дел: учеб. пособ. Москва, 1979. 64 с.
10. *Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах.* Киев, 1986. 231 с.
11. *Антонов В. С.* Экспертно-криминалистическая служба МВД Украины: состояние и задачи // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: тез. науч.-практ. конф. Киев, 1993. С. 35–38.
12. *Красюк І. П.* Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру МВС України — 10 років // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України ; КНУВС; Київ, 2008. № 1 (9). С. 5–7.
13. *Дяченко Н. М.* Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в ДНДЕКЦ МВС України // Криміналістичний вісник. 2001. № 1 (15). С. 165–169.
14. *Скорик Н. В.* Новые направления в экспертной и научно-исследовательской деятельности Харьковского НИИСЭ // Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: тез. науч.-практ. конф. Киев, 1993. С. 42–45.

РАЗВИТИЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

В. В. Юсупов

В статье раскрыты основные этапы развития судебно-экспертных учреждений Министерства юстиции и экспертно-криминалистических подразделений Министерства внутренних дел во второй половине XX века как основных субъектов судебно-экспертной деятельности в Украине.

Отмечено, что в 1960 г. после принятия Уголовного кодекса, Уголовно-процессуального кодекса и Закона «О судоустройстве Украинской ССР» существенно расшири-

лись возможности использования специальных знаний. Это обусловило изменения в организации деятельности криминалистических учреждений Украинской ССР.

Рассмотрены виды судебной экспертизы, проводимые в криминалистических учреждениях в разное время. Сделан акцент на новаторстве украинских экспертов по внедрению в практику химических исследований пищевых продуктов, одорологических исследований, лазерных методов исследований вещественных доказательств, молекулярно-генетической экспертизы ДНК-профилей. Прослежены моменты создания автотехнических и фоноскопических лабораторий, взрывотехнических подразделений.

Проанализированы основные нормативные акты в сфере судебно-экспертной деятельности после провозглашения Украиной независимости в 1991 г. Вследствие принятия Закона Украины «О судебной экспертизе» (1994 г.) была расширена сеть экспертных учреждений Министерства юстиции, в последствии создана Экспертная служба Министерства внутренних дел.

Отмечены персоналии украинских экспертов, сделавших значительный вклад в развитие судебной экспертизы и криминалистической науки во второй половине XX века: Л. Е. Ароцкер, Н. Н. Бокариус, Г. Л. Грановский, Н. И. Клименко, В. П. Колмаков, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевский, М. Я. Сегай, З. М. Соколовский, И. Я. Фридман.

Установлено, что во второй половине XX века хронологическими границами этапов развития украинских криминалистических учреждений были 1962–1963 и 1995–1998 годы, что связано с принятием законов и других нормативных актов, по-новому регулировавших судебно-экспертную деятельность в Украине.

DEVELOPMENT OF FORENSIC INSTITUTIONS IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

V. Yusupov

The article reveals the main stages of the development of the forensic institutions of the Ministry of Justice and forensic subdivisions of the Ministry of Internal Affairs in the second half of the 20th century as the main subjects of forensic activity in Ukraine.

It is noted that in 1960, after the adoption of the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure and the Law “On the Judiciary of the Ukrainian SSR”, opportunities for using special knowledge were significantly expanded. It led to changes in the organization of activities of forensic institutions of the Ukrainian SSR.

The article reveals the main stages of the development of the forensic institutions of the Ministry of Justice and expert-criminalistics subdivisions of the Ministry of Internal Affairs in the second half of the 20th century as the main subjects of forensic expert activity in Ukraine. It is noted that in 1960, after the adoption of the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure and the Law “On the Judiciary of the Ukrainian SSR”, the opportunities for using special knowledge were significantly expanded. This led to changes in the organization of activities of criminalistics institutions of the Ukrainian SSR.

The types of forensic examinations conducted in forensic institutions at different times are considered. The emphasis was placed on the innovation of Ukrainian experts in the introduction of food products, orological research, laser methods for investigating physical evidence, and molecular genetic examination of DNA profiles in the practice of chemical research. The moments of creation of auto technical and phonoscopic laboratories, explosion engineering divisions were traced.

The main regulations in the field of forensic expert activity were analyzed after Ukraine proclaimed its independence in 1991. Following the adoption of the Law of Ukraine “On Forensic Expertise” (1994), the network of expert institutions of the Ministry of Justice, later the Forensic Service of the Ministry of Internal Affairs was established.

The personalities of Ukrainian experts who made a significant contribution to the development of forensic science and criminal science in the second half of the twentieth century were noted: L.E. Arotsker, N.N. Bokarius, G.L. Granovskyi, N.I. Klimenko, V.P. Kolmakov, V.K. Lisichenko, M.V. Saltevskyi, M.Y. Segay, Z.M. Sokolovskyi, I.Y. Fridman.

It is established that in the second half of the 20th century the chronological boundaries of the stages of development of Ukrainian criminalistics institutions were 1962–1963 and 1995–1998, which is connected with the adoption of laws and other normative acts that regulated judicial and expert activities in Ukraine in a new way.